

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

ПРОБЛЕМИ ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ТА КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**Збірник наукових праць
Випуск 20**

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
15 січня 2007 р.
Серія КВ № 12201-1085Р**

Харків 2016

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Viljunas V. K. Psihologicheskie mehanizmy biologicheskoy motivacii / V. K. Viljunas. – M. : MGU, 1986. – 208 s.
2. Gilinskij Ja. I. Deviantologija : sociologija prestupnosti, narkotizma, prostitucii, samoubijstv i drugih «otklonenij» / Ja. I. Gilinskij. – SPb. : Piter, 2004. – 518 s.
3. Kabachenko N. Sistema pidtrimki ta dopomogi bezdomnim / N. Kabachenko // Social'na politika i social'na robota. – 2003. – № 1. – S.61–73.
4. Kovalenko E. A. Bezdomnost' : est' li vyhod? / E. A. Kovalenko, E. L. Stroková. – M. : Institut jekonomiki goroda, 2010. – 128 s.
5. Maslou A. G. Motivacija i lichnost' / A. G. Maslou. – M. : Evrazija, 1999. – 478 s.
6. Ozhegov S. I. Tolkovyj slovar' russkogo jazyka / S. I. Ozhegov. – M. : Oniks, 2008. – 736 s.
7. Parsons T. Sistema sovremennyh obshhestv / T. Parsons. – M. : Aspekt- Press, 1997. – 270 s.
8. Pachi P. Gendernye problemy v stranah s perehodnoj jekonomikoj / Pnerella Pachi; Per. s ang. – M. : Izdatel'stvo «Aleks», 2003. – 188 s.
9. Petrova R. G. Genderologija i feminologija : [uchebnoe posobie] / R. G. Petrova. – 3-e izd. – M. : Izdatel'sko-torgovaja korporacija «Dashkov i K», 2007. – 232 s.

УДК 159.963.9.163.

Сірко Р.І., к. психол. наук, доцент, заступник начальника кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ У ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

В статті досліджуються проблеми професійної підготовки спеціалістів з практичної психології у спеціалізованих навчальних закладах. Аналізується результати дослідження на базі психолого-тренувального центру.

Ключові слова: психолого-тренувальний центр, екстремальна психологія, професійно-екстремальна підготовка.

В статье исследуются проблемы профессиональной подготовки практических психологов специализированных учебных заведений. Анализируются результаты экспериментального исследования на базе психолого-тренировочного центра.

Ключевые слова: психолого-тренировочный центр, экстремальная психология, профессионально-экстремальная подготовка.

Постановка проблеми. Останніми роками відбулося багато змін у нашому суспільстві та в індивідуальній свідомості кожної людини. У зв'язку зі стрімким розвитком економіки збільшується чисельність та рівень складності техногенних та екологічних катастроф, а ліквідація їхніх наслідків потребує значних матеріальних та людських ресурсів, і у свою чергу, фахівців, які вміло надають професійну, медичну та психологічну допомогу постраждалому населенню. Проте наукова психологія виявилася неготовою до стрімкого росту запитів практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз існуючих проблем у сфері безпеки життєдіяльності свідчить, що незважаючи на цілий ряд організаційних і практичних заходів, спрямованих на захист населення і територій від надзвичайних ситуацій, екстрена психологічна допомога залишається на недостатньому рівні, і відчувається великий брак спеціалістів, які б могли навчати людей практичним технікам та технологіям управління поведінкою особистості у надзвичайних ситуаціях. Моніторинг ринку освітніх послуг показав, що є щорічний приріст потреб фахівців з практичної психології, що володіють ґрунтовними знаннями у галузі екстремальної та військової психології, які вони отримують на базі спеціалізованих навчальних закладів.

Фахівці, підготовлені цивільними навчальними закладами, скеровані професійно виконувати обов'язки практичних психологів у загальноосвітніх закладах, в управлінській та правоохоронній сферах. Однак ці фахівці не зможуть в повній мірі проявити свої вміння та навички, працюючи у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності, оскільки це пов'язано з браком знань щодо специфіки роботи рятувальних служб та емоційним і психічним навантаженням. Така комплексна підготовка фахівців з практичної психології з врахуванням особливостей професійно-екстремальної діяльності проводиться у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності.

Метою підготовки висококваліфікованих фахівців з практичної психології є досягнення суттєвого зниження психічних розладів у осіб, які перебували у надзвичайних ситуаціях, внаслідок надання екстренної психологічної допомоги; забезпечення психологічного супроводу особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій; здійснення психопрофілактики та професійно-екстремальної підготовки.

Необхідно зазначити, що професійно-екстремальна діяльність є специфічним видом суспільно корисної діяльності, але небезпечною для здоров'я і життя особистості, яку виконують у надзвичайних ситуаціях спеціально підготовлені фахівці. Вона характеризується постійною наявністю загроз, які можуть спричинити травми, хвороби і навіть загибель фахівців. В екстремальних ситуаціях у функціонуванні основних сфер психіки фахівців з надзвичайних ситуацій відбуваються негативні зміни, які найчастіше проявляються в емоційній сфері у формі психічної напруги,

тривоги, страху, фрустрації, стресу, афекту тощо; в мотиваційній - боротьби мотивів, психічної напруги при виборі між мотивами обов'язку, відповідальності, порядності, моралі, гуманізму тощо; у пізнавальній – погіршення здатності нормально мислити, ослаблення творчих можливостей; у вольовій – заціпеніння, нерішучість, боягузтві, втраті здатності до самостійних рішень та дій. Саме тому проблема професійно-екстремальної підготовки майбутніх психологів носить актуальний характер.

Професійно-екстремальна підготовка становить собою цілеспрямований процес оволодіння загальними і спеціальними знаннями, навичками та вміннями дій у надзвичайних, пов'язаних з ризиком для життя, ситуаціях, а також їх розумовий, фізичний і професійний розвиток, формування у них необхідних особистісних і групових морально-психічних, психологічних та ділових якостей, екстремально-професійної стійкості, надійності та придатності, що забезпечує виконання поставлених завдань, особисту безпеку й виживання [1].

Виклад основного матеріалу. З метою покращання професійно-екстремальної підготовки у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності змодульовано психолого-тренувальний центр, котрий складається зі смуги перешкод, яка імітує трубопроводи, підвальні та малогабаритні приміщення зі світловими, шумовими та ефектами задимлення. Впродовж виконання курсантами, студентами та слухачами університету вправ по проходженню вищезазначеної смуги перешкод, проводиться психофізіологічне та медичне супроводження за наступною схемою:

1. Попередня співбесіда проводиться з досліджуваними з метою визначення його професійної орієнтації та вивчення особливостей мотивації та індивідуально-психологічних ознак.

2. Медичний огляд здійснюється з метою визначення стану здоров'я на момент проходження експерименту та надання допуску. З медико-фізіологічних показників для допуску до роботи в психолого-тренувальному комплексі, пропонується для контролю параметри роботи дихальної системи, серцево-судинної системи та реакції з боку вегетативної нервової системи. (вимірювання частоти дихання, частоти серцевих скорочень, артеріального тиску).

3. Психофізіологічний відбір проводиться за допомогою психологічних тестів та комп'ютеризованих психофізіологічних методик з метою визначення втоми, самопочуття, активності та настрою до та після експерименту та психофізіологічних параметрів, таких як: об'єм, розподіл, концентрація та стійкість уваги, швидкості орієнтовно-пошукових рухів погляду, рухливості основних нервових процесів (збудження/гальмування) та їх врівноваженості, тощо.

4. Експеримент проводиться в психолого-тренувальному комплексі з візуальним (через систему відеоспостереження) контролем за канди-

датом, з використанням стандартизованого опису зовнішніх проявів психоемоційного напруження, психомоторних і вегетативних реакцій та поведінки [2, с. 23].

5. Повторний медичний огляд - вимірюванням частоти дихання, частоти серцевих скорочень, артеріального тиску та самопочуття, настрою, активності для порівняння з результатами попереднього обстеження.

Об'єктом нашого дослідження став стан готовності особи до діяльності у екстремальних умовах. Предметом дослідження обрано психофізіологічні параметри, які зумовлюють відповідний рівень професійно-екстремальної готовності.

Основною метою дослідження ставилося виявити зміни у фізіологічних та психологічних параметрах особистості під час професійно-екстремальної діяльності в залежності від рівня підготовки та здоров'я особистості.

Теоретичне вивчення стану проблеми і мета дослідження дозволили висунути наступну гіпотезу: механізм формування готовності до діяльності у надзвичайних умовах являє тісну взаємодію фізичних та психофізіологічних показників здоров'я та якості професійно-екстремальної підготовки.

Для розкриття поставленої мети дослідження і перевірки гіпотези використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів і методичних прийомів: експеримент по проходженню тренувальної смуги у психолого-тренувальному центрі; спостереження за вегетативними та психоемоційними реакціями досліджуваних під час експерименту згідно розробленої п'ятибальної шкали [2, с.23]; опитувальник, призначений для виміру самопочуття, активності та настрою особистості (методика САН); анкета для визначення суб'єктивної оцінки втоми; вимірювання артеріального тиску та частоти пульсу.

Дослідження проводились в однакових умовах під час проходження навчальних занять у психолого-тренувальному центрі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Вибірка складала 78 осіб - студенти, які навчаються за спеціальність «практична психологія», з них: студенти першого курсу – 24 особи (30,6% від загальної кількості), другого курсу - 25 осіб (32,6% від загальної кількості), третього курсу - 17 осіб (21,6% від загальної кількості), четвертого курсу - 12 осіб (15,2% від загальної кількості). Саме такий розподіл груп зумовлений особливостями професійно-екстремальної підготовки: студенти першого курсу не мають жодного поняття про екстремальну діяльність, оскільки вони вивчають лише загально-психологічні дисципліни; на другому курсі починається теоретичне вивчення спеціалізованих курсів, які стосуються особливостей діяльності у надзвичайних ситуаціях; студенти третього курсу вже пройшли ознайомчу практику у навчальній

пожежно-рятувальній частині Університету, де вони мали змогу перебувати на пожежі і зіштовхуватися ризико-небезпечними факторами діяльності; студенти четвертого курсу вже опанували повний курс спеціалізованих дисциплін з екстремальної психології, мають певний рівень професіональних навичок, які набули під час стажування у пожежно-рятувальних частинах МНС різних областей. У той же час середній вік у групах суттєво відрізняється: у осіб першого курсу він складає 17-18 років, у студентів випускного – 22-23 роки, що, в свою чергу, зумовлює рівень здоров'я досліджуваних.

Аналіз отриманих результатів показав, що по вибірці в цілому осіб, які не допущені до проходження тренувань у зв'язку з наявністю соматичних захворювань (вегетосудинна дистонія, гіпертонічна хвороба) є 3,8% (3 особи), при цьому всі вони з групи випускного курсу, що свідчить про погіршення рівня здоров'я у зв'язку з навчальною діяльністю. Окрім того 5,1% (4 людини) по вибірці в цілому взагалі не змогли виконати вправи, при цьому вони є студентами першого курсу, що, на нашу думку, пояснюється недостатнім рівнем фізичної підготовки.

В результаті виміру артеріального тиску до експерименту і після нього виявлено астенічний (38,4% по вибірці в цілому), гіперстенічний (20,5%), нормостенічний тип реагування (41,1%). Типи реагування визначені умовно. Досліджуючи, під час тренінгу в умовах психолого-рятувального комплексу, реакцію кровоносної системи людини на відповідні впливи, можемо отримати матеріал для оцінки стану апарату кровообігу. Чим більше працездатний кровоносний апарат, тобто чим досконаліше діяльність його регуляторних механізмів, тим менше прискорення пульсу при тій постійній по величині і характеру роботі, яка вибрана для оцінки реакції кровообігу у досліджуваних осіб. Зміна артеріального тиску при тренінгу повинна в нормі характеризуватися деяким підвищенням систолічного тиску та, або невеликим збільшенням, або падінням діастолічного тиску, що веде до збільшення пульсового тиску (в нормі – 40-50 мм рт. ст.). Зміна цієї реакції – падіння артеріального тиску при тренінгу – свідчить про порушення кровообігу, при якому постійне виконання відповідної м'язової роботи в екстремальній ситуації стає неможливим. Але й надзвичайне підвищення артеріального тиску – також негативний показник; в цьому випадку можемо передбачити або надмірне прискорення роботи серця, або надзвичайне скорочення судин працуючих частин тіла, або недостатнє розширення судин працуючої мускулатури. [4]

Розглянемо результати змін тиску в залежності від віку досліджуваних. На першому місці за наявністю соматичних захворювань знаходяться хлопці та дівчати випускного курсу (астенічний – 50,0%, гіперстенічний – 25,0%). Це свідчить про негативні зміни у здоров'ї досліджуваних у зв'язку зі збільшенням навчальних навантажень на випускному курсі, і у той же час зменшенням фізичних.

Цікаві дані отримані при порівнянні самопочуття, активності та настрою у різних типів реагування до проходження експерименту та після. Так, у групі астеніків кожен третій (33,3% по вибірці в цілому) вказав на суттєве погіршення самопочуття, кожен четвертий (23,8%) - на погіршення активності, і всі (100%) – на погіршення настрою після проходження смуги перешкод. У групі гіперстеніків по вибірці в цілому ще більш показові результати: майже кожен другий респондент вказав на погіршення самопочуття (42,8%), активності (42,8%) та настрою (57,1%). У той же час по групі, тиск якої є у нормі, самопочуття та активність не змінилися у 79,3%, а настрої у 86,2%. Як бачимо, найбільш адекватно реагують на збільшення навантажень та екстремальні умови саме нормостеніки, а гіперстенічні та астенічні типи внаслідок погіршення функціональних параметрів організму, відчувають і погіршення психоемоційного стану, що, в свою чергу, впливає на працездатність.

Розглянемо, які емоційні реакції виникали у досліджуваних під час проходження тренувальної смуги. Так, О.П. Самонов визначав передстартові емоційні стани, які характерні для пожежних перед виконанням бойового завдання: стан бойової готовності, стан лихоманки, стан апатії [3 стр.26-29].

Бойова готовність характеризується оптимальним рівнем нервово-психічної напруги та помірними вегетативними зрушеннями, про цьому існує висока здатність регулювати свої емоції та поведінку, висока емоційна стійкість та витривалість.

Лихоманка – це високий рівень нервово-психічної напруги, при якому є яскраво виражені вегетативні зміни (прискорення пульсу, пришвидшення дихання, посилене потовиділення, підвищення артеріального тиску, поява тремору кінцівок). Психологічний синдром: сильне хвилювання, підвищена тривожність та дратівливість, безпричинна метушливість, що заважають максимально мобілізувати емоційно-вольову сферу та знижують ефективність діяльності.

Апатія – це стан з низьким рівнем нервово психічної напруги, який пов'язаний з виникнення охоронного гальмування та послабленням збудження. Людина розгублена та неспроможна до діяльності, при цьому, на відміну від стану лихоманки вона не збуджена, а загальмована.

Результати проходження смуги перешкод у психолого-тренувальному центрі оцінювалися методом експертних оцінок за 5 бальною шкалою, яка представлена у таблиці 1 [2, с. 23]. Відповідно до таблиці 5 та 4 бали відповідають стану бойової готовності, 3-2 бали стану лихоманки, 1- бал стану апатії. Експертами по спостереженню за виконанням вправ виступали лікар, психолог та викладач кафедри промислової безпеки та охорони праці.

По вибірці в цілому стан бойової готовності зафіксовано у 42,3% осіб; стан лихоманки – у 53,9% респондентів, стан апатії – у 3,8% обстежуваних.

Таблиця 1

Критерії оцінювання переважаючих станів студентів (бали)

Показники	Бали
Спокійний, зібраний, міміка впевненості, дихання рівне, звичайний колір обличчя. Відмінно скоординовані, точні та легкі рухи	5
Злегка схвильований, нахмурене чоло, стиснуті губи, дихання дещо прискорене але ритмічне, легке почервоніння (блідість) шкіри. Рухи досить скоординовані, але з деякими зусиллями, невеликий тремор пальців рук.	4
Помірно схвильований, щелепи напружені, дихання прискорене і неритмічне, виражене почервоніння (блідість) обличчя, легка пітливість. Рухи помітно напружені, деяка „незграбність”, тремор пальців і рук.	3
Сильно схвильований, зуби стиснуті, помітна асиметрія міміки, різке почастішання дихання, обличчя вкрите плямами і помітна пітливість. Виражена скутість, рухи нерозмірні зусиллям. Помітний тремор рук, метушливість.	2
Дуже напружений, зуби міцно стиснуті, переривчастий видих, різка асиметрія міміки, Багряні (білі) плями на обличчі, сильне потовиділення. Явно розкоординовані, хаотичні й неадекватні рухи, сильний тремор рук і ніг, яктація (безладне рухове порушення) або ступор.	1

Таблиця 2

Розподіл показників переважаючих станів у студентів (%)

Стан	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	Всього
Бойова готовність (5-4 бали)	6 (25,0%)	12 (48,0%)	6 (35,3%)	9 (75,0%)	33 (42,3%)
Лихоманка (2-3 бали)	16 (66,7%)	12 (48,0%)	11 (64,7%)	3 (25,0%)	42 (53,9%)
Апатія (1 бал)	2 (8,3%)	1 (4,0%)	----	----	3 (3,8%)
Всього	24 (100%)	25 (100%)	17 (100%)	12 (100%)	78 (100%)

Розподіл по групам виявив наступні результати. У групі студентів випускного курсу на 4 та 5 балів виконали завдання 75,0% осіб, а у групі першого курсу – лише 25% респондентів. Отже, загалом стан бойової готовності (5 і 4 бали за спостереженнями) при діяльності у надзвичайних ситуаціях виробляється методом тренувань, оскільки як, показало дослідження, саме випускники найкраще справляються з фізичними та психоемоційними навантаженнями. У той же час саме на молодших курсах зафіксовано стан апатії (перший курс - 8,3% та другий курс – 4,0%) при виконанні завдання, що є найбільш несприятливим для професійно-екстремальної діяльності. Тому виникає необхідність покращання професійної, психологічної, фізичної підготовки та періодичне проходження психофізіологічного відбору з метою виявлення осіб, які є умовно-придатними або непридатними для цього виду діяльності.

У студентів другого курсу стан бойової готовності складає 48,0%, що свідчить про доволі високі результати, оскільки вони лише почали

засвоювати професійні навички. У той же час майже дві третіх досліджуваних (64,7%) групи третього курсу реагують станом лихоманки на надзвичайні ситуації, що пояснюється, з однієї сторони відсутністю професійного досвіду, з другої – практичним ознайомленням з наслідками ризико-небезпечних ситуаціями і збільшенням рівня страху.

Найкращі результати виявлені у групі студентів випускного курсу: у 75% осіб зафіксований стан бойової готовності при виконанні завдання, у 25% респондентів цієї групи виявляється стан лихоманки, стану апатії не зафіксовано. Як бачимо, у людей, що закінчують навчання і мають певний рівень сформованості професійних навичок внаслідок системи тренувань, дві третіх осіб вже не втрачають контроль над своїми емоційним реакціями і готові до ефективного виконання бойового завдання.

Про позитивний вплив тренувань свідчить і аналіз часу виконання завдання. Так, за результатами виміру часу проходження тренувальної стежки виявлено, що відмінний результат показав кожен третій респондент по вибірці в цілому (38,5%), задовільний результат зафіксовано у кожного другого обстежуваного (50,0%), незадовільний – у кожного десятого (11,5%). При цьому, відмінний результат становить на першому курсі 25%, а на четвертому збільшується до 75%.

Таблиця 3

Розподіл часу проходження тренувальної стежки студентами різних курсів (%)

Час	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	Всього
Відмінний результат (до 4 хв включно)	6 (25,0%)	10 (40,0%)	5 (29,5%)	9 (75,0%)	30 (38,5%)
Задовільний результат (5-6 хв)	15 (62,5%)	12 (48,0%)	9 (52,9%)	3 (25,0%)	39 (50,0%)
Незадовільний результат (7-8 хв і більше)	3 (12,5%)	3 (12,0%)	3 (17,6%)	----	9 (11,5%)
Всього	24 (100%)	25 (100%)	17 (100%)	12 (100%)	78 (100%)

За допомогою методики САН досліджувалася динаміка самопочуття, активності та настрою досліджуваних. Для цього проводилися два зрізи: перший – до проходження смуги перешкод, другий – після експерименту. Результати представлені у таблиці 4.

Аналіз результатів показав, що після проходження смуги перешкод (2 зріз) по вибірці в цілому діагностовані наступні показники: самопочуття посереднє - у 71,8% респондентів, низька активність - у 79,4% опитуваних, середній настрій – у 55,1% студентів. Помірні показники по самопочуттю та настрою пояснюються, на нашу думку, значними психоемоційними навантаженнями, такими як імітація криків потерпілих,

задимлення приміщення, обмежена видимість, що впливає на рівень настрою. У той же час низька активність свідчить про недостатні навантаження фізичні, які б було доцільно збільшувати.

Таблиця 4

Показники динаміки самопочуття, активності та настрою студентів (%)

Параметри	Всього (2 зріз)	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс	
		1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз	1 зріз	2 зріз
Самопочуття низьке	7 (8,9%)	2 (8,4%)	2 (8,4%)	1 (4,0%)	2 (8,0%)	3 (17,7%)	3 (17,7%)	3 (25,0%)	--
Самопочуття посереднє	56 (71,8%)	18 (75,0%)	17 (70,8%)	18 (72,0%)	18 (72,0%)	12 (70,5%)	12 (70,5%)	3 (25,0%)	9 (75,0%)
Самопочуття високе	15 (19,3%)	4 (16,6%)	5 (20,8%)	6 (24,0%)	5 (20,0%)	2 (11,8%)	2 (11,8%)	6 (50,0%)	3 (25,0%)
Активність низька	62 (79,4%)	19 (79,2%)	19 (79,2%)	16 (64,0%)	17 (68,0%)	11 (64,7%)	14 (82,3%)	9 (75,0%)	12 (100%)
Активність посередня	13 (16,7%)	4 (16,6%)	2 (8,4%)	8 (32,0%)	8 (32,0%)	6 (35,3%)	3 (17,7%)	3 (25,0%)	--
Активність висока	3 (3,9%)	1 (4,2%)	3 (12,4%)	1 (4,0%)	--	--	--	--	--
Настрій низький	2 (2,5%)	1 (4,2%)	--	1 (4,0%)	2 (8,0%)	2 (11,8%)	--	3 (25,0%)	--
Настрій середній	43 (55,1%)	11 (45,8%)	10 (41,6%)	14 (58,4%)	13 (52,0%)	12 (70,5%)	11 (64,7%)	6 (50,0%)	9 (75,0%)
Настрій високий	33 (42,4%)	12 (50,0%)	14 (58,4%)	10 (41,65)	10 (40,0%)	3 (17,7%)	6 (35,3%)	3 (25,0%)	3 (25,0%)

Цікаві дані тримані щодо змін самопочуття, настрою та активності у респондентів різних груп. Виявлено, що значне зниження самопочуття у 75% осіб діагностовано на випускному курсі, що свідчить про погіршення здоров'я з віком. Доволі сильно настрої (28%), самопочуття (40%) та активність (40%) змінювалися в гіршу сторону в групі другого курсу. Це пояснюється тим, що вони лише почали ознайомлюватися з екстремально-професійною діяльністю, і порівняно з іншими групами досліджуваних найбільше були зацікавлені в хороших результатах і найменше були ними задоволені.

Висновки. З метою покращання професійно-екстремальної підготовки у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності змодульовано психолого-тренувальний центр, де під час тренувань проводиться медичне та психофізіологічне обстеження. В результаті виміру артеріального тиску до експерименту і після нього виявлено астеничний, гіперстенічний, нормостенічний тип реагування. Найбільш адекватно реагують на збільшення навантажень та екстремальні умови саме нормостеніки, а гіперстенічні та астеничні типи внаслідок погіршення функціональних параметрів організму, відчувають і погіршення психоемо-

ційного стану, що, в свою чергу, впливає на працездатність. Досліджено передстартові емоційні стани, які характерні для фахівців з надвичайних ситуацій перед виконанням бойового завдання: стан бойової готовності, стан лихоманки, стан апатії. Найбільш сприятливий – стан бойової готовності. Доведено, що в процесі професійно-екстремальної підготовки кількість осіб, які реагують станом бойової готовності на екстремальні ситуації збільшується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях / Козяр М. М. – Львів : «СПОЛОМ», 2004. – 376 с.
2. Психофізіологічний професійний відбір плавскладу водного транспорту : [методичні вказівки]. МВ 7.7.4. -093-02. – К., 2003.
3. Самонов А. П. Психологическая подготовка пожарных / А. П. Самонов, Б. А. Вяткин. – Пермь : Кн. изд-во, 1975. – 47 с.
4. Вільям Ф. Ганонг. Фізіологія людини / Вільям Ф. Ганонг. – Переклад з англійської. – Львів : Бак, 2002. – 580 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kozjar M. M. Ekstremal'no-profesijna pidgotovka do dijal'nosti u nadzvichajnih situacijah / Kozjar M. M. – L'viv : «SPOLOM», 2004. – 376 s.
2. Psihofiziologichnij profesijnij vidbir plavskladu vodnogo transportu : [metodichni vkazivki]. MV 7.7.4. -093-02. – K., 2003.
3. Samonov A. P. Psihologicheskaja podgotovka pozharnyh / A. P. Samonov, B. A. Vjatkin. – Perm' : Kn. izd-vo, 1975. – 47 s.
4. Vil'jam F. Ganong. Fiziologija ljudini / Vil'jam F. Ganong. – Pereklad z anglijs'koï. – L'viv : Bak, 2002. – 580 s.

УДК 331.44:656.612

Сорока О.М., старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін ДУ Національного інституту Національного університету «Одеська морська академія», e-mail: elkazej@rambler.ru

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИМОГ ДО ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ЯК СПЕЦІАЛІСТА ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

У статті за результатами аналізу екстремального характеру професійної діяльності фахівців морського транспорту та вимог до особистості моряка визначається базовий комплекс професійно важливих психологічних якостей фахівця морського транспорту.

Сірко Р.І.

Практичні аспекти підготовки психологів вищих навчальних закладів до діяльності у особливих умовах 264

Сорока О.М.

Характеристика вимог до особистості фахівця морського транспорту як спеціаліста екстремального профілю 273

Тімченко О.В., Лебедєва С.Ю.

Особливості психологічної роботи в осередку лиха: десятирічний досвід роботи фахівців науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України 285

Цокота В.Р.

Перспективи експозиційної терапії у віртуальній реальності для лікування посттравматичних стресових розладів 296

Швалб А.Ю.

Моделювання екстремальної ситуації з використанням принципів теорії ігор 306

Широбоков Ю.М.

Стадії військового полону та особливості їх впливу на психіку військовослужбовців 315

Щербина І.Є.

Основні положення проблеми групової професійної діяльності малих груп 325
Annotations to the articles 337